

Common borders. Common solutions.

ԴԱՍԸՆԹԱՑ 1. ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆՆ ՈՒՂՂՎԱԾ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՄՈՂՈՒԼ 5. ԻՆՉՊԵՍ ԶԻՄՆՎԵԼ ՏԵՂԱԿԱՆ ՈՒԺԵՂ ԿՈՂՄԵՐԻ ԿՐԱ՝ ՏԵՂԱՅԻՆԸ ԱՐԺԵՎՈՐԵԼՈՒ ԶԱՄԱՐ ԵՎ ԻՆՉՊԵՍ ՆԵՐԳՐԱԿԵԼ ՏԵՂԱԿԱՆ ԶԱՄԱՅՆՔՆԵՐԻՆ ԱՅՍ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ

Բովանդակություն

ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՇԱՅԱԿԵՏ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆ ԸՆԴՈՒՆՈՂ ԵՐԿՐՆԵՐԻ և ԶԱՄԱՅՆՔՆԵՐԻ ԶԱՄԱՐ 2

ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՌԵՍՈՒՐՍՆԵՐԻ ՕԳՏԱԳՈՐԾՈՂ և ԴՐԱՆՑ ԸՆԴԼԱՅՆՄԱՆԸ ՆՊԱՏՈՂ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆ..... 2

▫ **ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅՈՒՆ ԳՅՈՒՂԱԿԱՆ ԿԱՅՐԵՐՈՒՄ – PRIDE OF PLACE՝ PoP ԶԱՅԵՑԱԿԱՐԳ..... 2**
▫ **ԳՅՈՒՂԱԿԱՆ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ԿԱՅՈՒՆ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅՈՒՆ 4**
ԶԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ՝ COMMUNITY –BASED TOURISM, ԶԱՅԵՑԱԿԱՐԳ 4

▫ **ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ ԶԱՄԱՅՆՔՆԵՐԻ ՆԵՐԳՐԱԿԱԾՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԲԵՐ ՁԱԵՐ..... 5**
▫ **ԶԱՄԱՅՆՔՆԵՐԻ և ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԻՋև ԶԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ 6**
ՇԱՅԱԳՐԳԻՌ ԿՈՂՄԵՐԻ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 6

▫ **ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄՇԱԿՈՒՄ ԻՆՉՊԵՍ ԱՉԳԱՅԻՆ, ԱՅՆՊԵՍ ԷԼ ՏԵՂԱԿԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿՆԵՐՈՒՄ 7**
▫ **ԿԱՌԱԿԱՐՄԱՆ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐԻ և ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐԻ ԱՄՐԱՊՆՂՈՒՄ..... 8**
▫ **ՌԱԶՄԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ և ՊԼԱՆՆԵՐԻ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ ԿԱՍ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՈՒՄ ՏԱՐԲԵՐ ՄԱԿԱՐԴԱԿՆԵՐՈՒՄ՝ ԻՆՉՊԵՍ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ, ԱՅՆՊԵՍ ԷԼ ԹԵՄԱՏԻԿ..... 8**
▫ **ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ, ՌԱԶՄԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ և ՊԼԱՆՆԵՐԻ ԻՐԱԿԱՆԱՑՈՒՄ.... 9**
▫ **ՇԱՅԱԳՐԳԻՌ ԿՈՂՄԵՐԻ ՄԻՋև ԿԱՊԵՐԻ և ՑԱՆՑԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ 10**
▫ **ԶԱՄԱՅՆՔԻ ԿԱՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ 10**
ԶԱՆՐԱՅԻՆ-ՄԱՍՆԱԿՈՐ ԵՐԿԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ և ԳՈՐԾԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ 11

▫ **ԶԱՆՐԱՅԻՆ ԶԱՏՎԱԾ 11**
▫ **ՄԱՍՆԱԿՈՐ ԶԱՏՎԱԾ 11**
▫ **ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ-ՄԱՍՆԱԿՈՐ ԶԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ (ՊՄԳ) 11**
▫ **ՊՄԳ-Ի ԿԱՐԱՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ..... 12**
▫ **ԶԱՄԱՅՆՔ-ՄԱՍՆԱԿՈՐ ԶԱՏՎԱԾ ԶԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ 13**

Չբոսաշրջությունը՝ որպես շահավետ գործունեություն ընդունող երկրների և համայնքների համար

Չբոսաշրջությունը և դրա կառավարումը սերտորեն կապված են բոլոր հիմնական գործառնությունների, գործընթացների և ընթացակարգերի հետ, որոնք կիրառվում են Չբոսաշրջության՝ որպես համակարգի հետ կապված տարբեր ոլորտներում: Այն ներառում է բոլոր մակարդակներում (միջազգային, ազգային, տարածաշրջանային, տեղական) գնահատման, պլանավորման, կազմակերպման, համակարգման, վերապատրաստման և մոնիտորինգի գործառնությունները: Ուստի Չբոսաշրջությունը ինտեգրված է տնտեսության ֆունկցիոնալ միավորին: Այն տնտեսական ոլորտ է, որը կարող է նշանակալի ներդրում ունենալ տարածաշրջանի տնտեսական աճի և աշխատաշուկայի մեջ, և ուղղակի և անուղղակիորեն ստեղծում է զբաղվածության հնարավորություններ՝ ապրանքների մատակարարման և տուրիստական գործունեության համար անհրաժեշտ ծառայությունների միջոցով: Ավելին, Չբոսաշրջությունը սոցիալական օգուտներ է բերում տարածաշրջանին (այսինքն՝ փոքր և միջին ձեռնարկությունների զարգացում, նոր աշխատատեղերի ստեղծում, ենթակառուցվածքների բարելավում և այլն): Մշակութային առումով Չբոսաշրջությունը համարվում է համայնքի հարստացման տարր. դա վերագրվում է տարբեր մշակույթների հանդիպմանը: Բացի այդ, Չբոսաշրջությունը կարող է դրականորեն նպաստել բնական միջավայրի պահպանմանը՝ պաշտպանելով, ստեղծելով կամ պահպանելով ազգային պարկերը կամ այլ պահպանվող տարածքները: Չբոսաշրջությունը չափազանց կարևոր դեր է խաղում երկրների մեծ մասի տնտեսական և սոցիալական զարգացման մեջ: Այն զբաղվածության ամենամեծ գնեցատորն է, և նրա ծառայությունները տատանվում են ճանապարհորդությունից, կացարանից, սննդի ծառայություններից և մշակույթի ու ավանդույթների պահպանումից, հատկապես արհեստագործական արդյունաբերությունից մինչև Էկոհամակարգի պահպանումը: Տարածաշրջանի կամ երկրի համար Չբոսաշրջության հիմնական օգուտը տնտեսական է, քանի որ այն հնարավորություն է տալիս աշխատատեղեր և եկամուտներ ստեղծել միջազգային, ազգային, տարածաշրջանային և տեղական մակարդակներում:

Չբոսաշրջությունը՝ որպես մշակութային ռեսուրսների օգտագործող և դրանց ընդլայնմանը նպաստող գործունեություն

Չբոսաշրջության ռեսուրսները ժողովուրդների քաղաքակրթության և մշակույթի հիմնարար տարրեր են: Չբոսաշրջության քաղաքականությունը և գործունեությունը պետք է իրականացվի գեղարվեստական, հնագիտական և մշակութային ժառանգության նկատմամբ հարգանքով, որը նրանք պետք է պաշտպանեն և փոխանցեն գալիք սերունդներին: Այնուամենայնիվ, ամենաազդեցիկ ուղիներից մեկը, որով Չբոսաշրջությունը կարող է պաշտպանել մշակութային ժառանգությունը, համայնքների հզորացումն է: Դա տեղի է ունենում, երբ Չբոսաշրջիկները կրթվում են տեղի համայնքի պատմության և ավանդույթների մասին, և այդ համայնքն իր հերթին ավելի ուժեղ համախմբվածություն և հպարտության զգացում է ունենում մշակութային պատմության մեջ: Բացի այդ, մշակութային արժեքների վրա հիմնված Չբոսաշրջությունը խրախուսում է տեղացիներին շարունակել փոխանցել ավանդույթներն ու գործելակերպերը, որոնք ներդրված են իրենց պատմության մեջ: Այս ավանդական մեթոդների մասին համայնքի մյուս անդամներին ուսուցանելու գործընթացը պատմության ընթացքում միասնության զգացում է ստեղծում: Համայնքի դաշնակցային զգացումն ավելի է ուժեղանում, երբ Չբոսաշրջիկները այցելում են մի վայր՝ հատուկ մշակույթը զգալու համար:

- **Չբոսաշրջությունն գյուղական վայրերում – Pride of Place՝ PoP հայեցակարգ**

Այն դեպքում, երբ տարածաշրջանը չունի Չբոսաշրջիկների համար հետաքրքիր մշակութային ժառանգություն, կարելի է կիրառել «Pride of Place» հասկացությունը: Տեղի հպարտությունը (PoP) այն դրական հույզն է, որը մարդիկ կարող են ունենալ այն վայրի համար, որի հետ իրենք իրենց նույնականացնում կամ ասոցացնում են: Այն կապված է սեփական վայրին կապվածության և սեփական վայրի ինքնության հետ: Երիտասարդների շրջանում PoP-ի խթանումը հատկապես

կարևոր է գալիք տասնամյակների գյուղական վայրերում: Կայուն, ներառական և կենսունակ գյուղական հասարակությունները շատ կարևոր քաղաքական օրակարգերում են ազգային, եվրոպական և գլոբալ մակարդակներում: Տեղը կարող է սահմանվել որպես շրջակա միջավայրի ցանկացած վայր, որի միջոցով անհատների կամ խմբերի գործողությունները, փորձառությունները, մտադրությունները միավորվում են տարածականորեն:

Գյուղական տարածքները սովորաբար ներկայացնում են մշակութային ժառանգության զգալի քանակություն (հուշարձաններ, բնական լանդշաֆտներ, ավանդույթներ) և սովորաբար կապված են դրական համբավի հետ: Այնուամենայնիվ, նրանք ներկայումս ենթարկվում են բնակչության և՛ տնտեսական, և՛ մշակութային ռեսուրսների կորստի գործընթացներին՝ ավելի խիտ, բազմազան և բարդ քաղաքային տարածքների համեմատ:

Չբոսաշրջությունը հաճախ դիտարկվում է որպես այս հարցի արժեքավոր լուծում՝ օգտագործելով մշակութային ժառանգության տարրերը որպես զարգացման և դինամիզմի վեկտոր: Չբոսաշրջիկները զգում են իրենց պատկանելությունը սեփական երկրներում հայտնաբերված պատմական հուշարձաններին, համարելով դրանք որպես մի բան, որը նրանք ժառանգել են իրենց նախնիներից: Պատմական հուշարձանները կամ շինությունները կարող են նույնքան հիացնել այլ երկրների այցելուներին, չնայած որ նրանք ներկայացնում են այլ ճարտարապետություն, այլ ոճ և այլ կյանք: Այս առումով Չբոսաշրջիկները կարող են լինել Չբոսաշրջային ուղղության PoP-ի սուբհանդակներ:

Տեղացիները կարող են նաև զգալ պատկանելության զգացում և շարունակականություն՝ պահպանելով տեղական (մշակութային և պատմական) աշխատանքը, արհեստը և առևտուրը, օգտագործելով իրենց նախնիներից ժառանգած հմտություններն ու տաղանդը: Հարուստ մշակութային և պատմական ժառանգություն ունեցող վայրերի մարդիկ սիրում են իրենց բնակավայրը. այս ժառանգությունը ոչ միայն նրանց ինքնության մի մասն է, այլև նրանց ուղղության և իմաստի զգացում է հաղորդում:

Տարածաշրջանի մշակույթը կրում է անցյալի հետքերը: Գյուղական վայրերում ապրող մարդկանց պատմամշակութային ժառանգության ընդգծումը և այցելուներին ծանոթացնելը դրականորեն կազդի տեղի բնակչության՝ տարածաշրջանի և երկրի նկատմամբ սիրո վրա:

Գյուղական շրջաններում Չբոսաշրջության սոցիալական և բնապահպանական ազդեցությունից բացի, կա նաև տնտեսական ազդեցություն՝ նոր աշխատատեղերի հնարավորություններով, փոխանակման և ներդրումների ավելացմամբ, բարելավված տնտեսության և ենթակառուցվածքների, ինչպես նաև տեղային և ազգային մակարդակներում շարժունակությամբ: Չբոսաշրջությունը նպաստում է գյուղական վայրերում եկամուտների բաշխման հավասարակշռությանը, հատկապես որպես եկամտի ամենամեծ աղբյուրներից մեկը: Գյուղատնտեսությամբ ապրող գյուղական համայնքները հնարավորություն ունեն Չբոսաշրջությամբ զարգացնել եկամտի այլ աղբյուրներ: Մարդկային ռեսուրսներն օգտագործվում են շուկայավարման, տեխնիկատնտեսական հիմնավորման և էնդեմիկ մշակաբույսերի փաթեթավորման, մեղվաբուծության կամ գյուղական վայրերին հատուկ այլ ապրանքների համար՝ Չբոսաշրջությանը ծառայելու նպատակով: Երբ տեղացիներն են հանդես գալիս որպես էքսկուրսավարներ, դա ապահովում է հարուստ և ինտերակտիվ հնարավորություն՝ իմանալու տեղական պատմության և մշակույթի մասին: Թեև Չբոսաշրջության դրական (ենթակառուցվածքներ, տրանսպորտ և այլն) և բացասական (տարածաշրջանային ոչնչացում և այլն) ազդեցությունները հիմնականում զգացվում են ֆիզիկական ոլորտներում, այն նաև ժամանակի ընթացքում առաջացնում է սոցիալական ազդեցություն: Մշակութային ժառանգության Չբոսաշրջության ամենամեծ ազդեցություններից մեկը տեղի բնակչության կյանքի որակի դրական փոփոխությունն է. կյանքի որակը բարելավվում է մշակութային ժառանգության հետ Չբոսաշրջության փոխազդեցության արդյունքում:

Մշակութային ժառանգության Չբոսաշրջության դրական ազդեցություններից մեկը գյուղական բնակչության վրա՝ մշակութային ժառանգության մասին նրանց տեղեկացվածության բարձրացումն է: Հին սերունդներից նոր սերունդ Չբոսաշրջիկներին փոխանցված աբստրակտ և կոնկրետ մշակութային ժառանգության իրերի ներդրմամբ և շուկայավարմամբ կրկին ի հայտ են գալիս մոռացված արժեքները:

- **Գյուղական զբոսաշրջությունը որպես կայուն զբոսաշրջություն**

Խոշոր վերափոխում է տեղի ունենում զբոսաշրջությունը որպես հայեցակարգ ըմբռնման և իրականացման հարցում՝ 1950-ականներից սկսած զբոսաշրջիկների փոփոխվող պահանջներին համահունչ: Զբոսաշրջության պահանջարկի այս փոփոխության արդյունքում ի հայտ են եկել զբոսաշրջության տարբեր գործողություններ, ինչպիսին է գյուղական զբոսաշրջությունը: Գյուղական զբոսաշրջությունը, որը ներառված է գյուղական բնակավայրերի սոցիալ-տնտեսական զարգացման մեջ, սահմանվում է որպես գործունեություն, որը նպաստում է տեղի բնակչության զարգացմանը և քաղաքի կենտրոններից դուրս գտնվող գյուղական վայրերի պատմական, բնական և մշակութային հարստության գնահատմանը: Այլ կերպ ասած, գյուղական զբոսաշրջությունը զբոսաշրջության մի տեսակ է, որը տեղի է ունենում, երբ մարդիկ այցելում են գյուղական վայրեր՝ մնալու և դիտելու և/կամ մասնակցելու տարածաշրջանին հատուկ միջոցառումներին՝ տարբեր մշակույթներին ծանոթանալու և բնական միջավայրում հանգստանալու նպատակով: Գյուղական զբոսաշրջությունը ներառում է զբոսանք, ձիավարություն, որսորդություն, ձկնորսություն, սպորտ, առողջապահություն, արկածային, արվեստի, մշակութային և պատմական գործողություններ, որոնք այլընտրանքային զբոսաշրջային գործունեություն են: Համապատասխան գրականությունը գյուղական վայրերը սահմանում է որպես «ծով, արև և ավազ» ունեցող զբոսաշրջության կենտրոններից դուրս, քաղաքների կենտրոններից հեռու տարածք, որտեղ պահպանված է տեղական ավանդական կենսակերպը և որտեղ տեղի են ունենում գյուղական կյանքին առնչվող տարբեր գործողություններ: Գյուղական զարգացման սահմանումը պլանների, քաղաքականության և գործողությունների ամբողջությունն է, որն ուղղված է այս վայրերում ապրող մարդկանց կյանքի որակի բարձրացմանը՝ նրանց սոցիալական, տնտեսական և մշակութային պայմաններին, շրջակա միջավայրի պաշտպանությանը և կայունության սկզբունքին համապատասխան:

Գյուղի զարգացման հիմնական փիլիսոփայությունը գյուղական տարածքների ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործումն է և քաղաքի ու գյուղի միջև սոցիալ-մշակութային և տնտեսական զարգացման անջրպետը նվազագույնի հասցնելը, գյուղական անապատացումը կանխելը՝ ավելացնելով զբաղվածության հնարավորությունները և բարձրացնելով գյուղական տարածքներում բնակվող մարդկանց կենսամակարդակը:

Գյուղական տարածքները զբոսաշրջիկներին ապահովում են զբաղմունքներ և գրավչություններ, որոնք բխում են նրանց էթնիկ և աշխարհագրական բնույթից, պատմությանից, տարբեր մշակույթից և գյուղական բնությունից: Այս տեսարժան վայրերի պլանավորման և բրենդավորման գործընթացում առաջնային է տեղի բնակչության ներդրումը: Այս առումով գյուղական զբոսաշրջությունը պետք է դիտարկվի որպես տեղական բնակչության տնտեսական զարգացմանն աջակցելու մոտեցում, այլ ոչ թե զուտ որպես շահույթ ստեղծող գործունեություն: Գյուղական զբոսաշրջությունը, առաջին հերթին, գյուղական շրջանների համար զբաղվածության և եկամտի ստեղծման հնարավորություն է և կարող է արդյունավետ այլընտրանք լինել այս խնդիրների լուծմանն ավելի բարձր տարածաշրջանային անհավասարություններ և աղքատություն ունեցող երկրներում: Երկրի համաչափ զարգացմանը հասնելու համար քաղաքներն ու գյուղական շրջանները պետք է հավասարապես զարգանան՝ ավելի ակնհայտ դարձնելով զբոսաշրջության կարևորությունը: Գյուղական բնակավայրերում ապրող մարդկանց կյանքի որակը բարելավելու համար անհրաժեշտ են գյուղատնտեսությունից բացի նաև այլ աշխատանքի հնարավորություններ:

Թերզարգացած շրջաններում գյուղական զբոսաշրջության գործունեությունը դրական ազդեցություն ունի՝ բարձրացնելով տնտեսական և սոցիալական զարգացման մակարդակը՝ տարածաշրջանի բոլոր ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործման արդյունքում, խթանելով տնտեսական աճը և բարելավելով տեղի բնակչության կյանքի որակը: Ինչպես նկարագրված է Աբրահամ Մասլոուի պահանջմունքների հիերարխիայում, հենց որ մարդիկ բավարարում են իրենց ֆիզիկական կարիքները, նրանք անցնում են իրենց սոցիալական կարիքների լուծմանը:

Գյուղական զբոսաշրջությունը տեղի բնակիչներին հնարավորություն է տալիս տնտեսապես կապվել իրենց բնակության վայրի հետ:

Համայնքային զբոսաշրջության՝ Community –Based Tourism, հայեցակարգը

Չբուսաշրջությունը դարձել է առանցքային բառ գյուղական զարգացման ծրագրերում, աղքատության հաղթահարման և տեղական համայնքների մշակութային բազմազանության պահպանման ծրագրերում: Շատ գյուղական վայրերի համար զբոսաշրջությունը դիտվում է որպես գյուղական տնտեսության դիվերսիֆիկացման հիմնական տարբերակ՝ գյուղական բնակչության համար նոր հեռանկարներ ստեղծելու, աղքատությունը կամ հողերի լքվածությունը նվազեցնելու նպատակով: Գյուղական զբոսաշրջության լավագույն կիրառական տեսակներից մեկը Համայնքի վրա հիմնված զբոսաշրջությունն է (CBT): Չբոսաշրջության միջոցով գյուղական համայնքների զարգացմանն ու պահպանմանն աջակցելու համար միջոցների ստեղծումը CBT-ի հիմնական բաղադրիչն է:

CBT-ն զբոսաշրջության մի ձև է, որտեղ տեղի բնակչության զգալի մասը զգալի վերահսկողություն և ներգրավվածություն ունի դրա զարգացման և կառավարման մեջ: Օգուտների հիմնական մասը մնում է տեղական տնտեսության մեջ:

Համայնքի անդամները, նույնիսկ նրանք, ովքեր ուղղակիորեն ներգրավված չեն զբոսաշրջային ձեռնարկություններում, նույնպես ստանում են որոշակի օգուտներ (օրինակ՝ համայնքային հիմնադրամ, բազմապատկիչ էֆեկտ): CBT-ն երբեք չպետք է փոխարինի ավանդական տնտեսական գործունեությունը՝ դառնալով համայնքի եկամտի հիմնական կամ միակ աղբյուրը: Բայց դա, անշուշտ, կարող է օգտակար լրացուցիչ կողմնակի եկամուտ լինել:

CBT-ի որոշ հետագա ընդհանուր բնութագրերը հետևյալն են.

- այն ներառում է կրթություն և մենկաբանում՝ որպես զբոսաշրջության ծառայության մաս.
- այն մեծացնում է տեղացիների և այցելուների իրազեկվածությունը պահպանության վերաբերյալ.
- այն սովորաբար, բայց ոչ բացառապես, կազմակերպված է փոքր խմբերի համար փոքր, մասնագիտացված և տեղական սեփականություն հանդիսացող ձեռնարկությունների կողմից.
- նվազագույնի է հասցնում բացասական ազդեցությունները բնական և սոցիալ-մշակութային միջավայրի վրա.
- այն աջակցում է բնական տարածքների պաշտպանությանը՝ ապահովելով տնտեսական օգուտներ այս տարածքների կառավարման համար:

Ավելին, տեղական համայնքների կողմից կարող են առաջարկվել հետևյալ ծառայությունները.

- Ուղեկցորդ
- Տրանսպորտի ապահովում
- Սննդի սպասարկում
- Գիշերակաց, տնային կացարաններ
- Ձեռագործ աշխատանք
- Մշակութային ներկայացումներ (պար, երգ, պատմվածք և այլն)
- Մշակութային ցուցադրություններ և ուսուցում (ջուլիակություն, գյուղատնտեսական աշխատանքներ, երաժշտություն, արհեստագործություն, խոհարարություն և այլն)

CBT մոդելներ

Կան CBT-ի տարբեր մոդելներ:

Մոդել 1. Ամբողջ համայնքը ներգրավված է նախագծում

Մոդել 2. Ծրագրում ներգրավված են համայնքի կամ ընտանիքների մասեր

Մոդել 3. Համատեղ ձեռնարկություն համայնքի կամ նրա որոշ անդամների և բիզնես գործընկեր(ների) միջև

Չբոսաշրջության մեջ համայնքների ներգրավվածության տարբեր ձևեր

Ձեռնարկության/ հաստատության տեսակը	Տեղական ներգրավվածության բնույթը	Օրինակներ
Մասնավոր բիզնես, որը ղեկավարվում է կողմնակի անձանց կողմից	<ul style="list-style-type: none"> ■ Չբաղվածություն ■ Ապրանքների և ծառայությունների մատակարարում 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Հյուրանոցի խոհանոցի անձնակազմ ■ Մննդամթերքի, շինանյութի վաճառք և այլն
Ձեռնարկություն կամ ոչ ֆորմալ հատվածի գործունեություն, որը ղեկավարվում է տեղի անհատների կողմից	<ul style="list-style-type: none"> ■ Ձեռնարկությունների սեփականություն ■ Ինքնագրավվածություն ■ Ապրանքների և ծառայությունների մատակարարում 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Արհեստների վաճառք, սննդի կրպակ, ճամբար, տնային կացարաններ ■ Գիղի ծառայություններ ■ վառելիքայտի վաճառք, սննդամթերքի վաճառք

Համայնքային ձեռնարկություն	<ul style="list-style-type: none"> ■ Կոլեկտիվ սեփականություն ■ Կոլեկտիվ կամ անհատական կառավարում ■ Ապրանքների և ծառայությունների մատակարարում ■ Չբաղվածություն կամ ներդրումային աշխատանք 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Համայնքային ճամբար ■ Արհեստների կենտրոն ■ Մշակութային կենտրոն ■ Հյուրատուն
Համատեղ ձեռնարկություն համայնքի և մասնավոր օպերատորի միջև	<ul style="list-style-type: none"> ■ Պայմանագրային պարտավորություններ կամ ընդհանուր սեփականություն ■ Եկամտի մասնաբաժին ■ Ռեսուրսների վարձակալություն/ներդրում ■ Մասնակցություն որոշումների կայացմանը 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Եկամուտների բաշխում տեղական համայնքին՝ հյուրանոցից և/կամ էքսկուրսիաներից՝ համաձայնեցված պայմաններով ■ Համայնքը վարձակալում է հող/ռեսուրսներ կոնցեսիոն պայմաններով կացարանի կամ տուր օպերատորության համար ■ Համայնքը սեփական կապիտալ ունի հյուրանոցի/տուրօպերատորության գործունեության մեջ
Չբուսաշրջության պլանավորման մարմին	<ul style="list-style-type: none"> ■ Խորհրդակցություն * Ներկայացուցչություն ■ Մասնակցություն 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Տարածաշրջանային զբոսաշրջության պլանավորման վերաբերյալ տեղական խորհրդատվություն ■ Համայնքի ներկայացուցիչները զբոսաշրջության խորհրդում և պլանավորման ֆորումներում

• Համայնքների և զբոսաշրջության իշխանությունների միջև համագործակցություն կառավարական զբոսաշրջության իշխանությունները կարող են տեղեկատվության օգտակար աղբյուր լինել CBT մենեջերների համար և կարող են աջակցություն տրամադրել համայնքի ղեկավարներին CBT-ի գործունեության բրենդավորման և դիրքավորման համար՝ ավելի լայն զբոսաշրջության շուկայում:

Համայնքը կարող է ակնկալել նման աջակցություն ինչպես ազգային, այնպես էլ տարածաշրջանային կառավարություններից՝ տեղեկացնելով նրանց CBT զարգացնելու մտադրության մասին և հայցելով նրանց ներդրումն ու խորհուրդն այն մասին, թե ինչպես է CBT նախաձեռնությունը տեղավորվում ավելի լայն տարածաշրջանային զբոսաշրջության շուկայի և ռազմավարության մեջ: Չբոսաշրջության մարմինը պետք է կարողանա տեղեկատվություն տրամադրել մոտակա այլ զբոսաշրջային ձեռնարկությունների, պոտենցիալ գործընկերների, ներառյալ առևտրային օպերատորների մասին, ինչպես նաև տուրիստական արտադրանքի մշակման հետ կապված խորհուրդներ և հնարքներ և մարքեթինգի հետ կապված խորհրդատվություն:

Շահագրգիռ կողմերի պարտականությունները

Մշակութային զբոսաշրջության շրջանակներում մշակութային ռեսուրսները բավականին խոցելի ռեսուրս են, որոնց հնարավոր է հեշտությամբ հասցնել անուղղելի վնասներ: Չբոսաշրջիկները հիմնականում ուղղորդվում են սեփական կարիքների բավարարմամբ, ինչը նշանակում է, որ պատասխանատվությունը կրում են զբոսաշրջության մատակարարման շահագրգիռ կողմերը:

Մշակութային տեսարժան վայրերով հարուստ ուղղություններում մշակութային ժառանգության վրա զբոսաշրջության անբարենպաստ ազդեցությունները, որպես կայուն զարգացման իրականացման միջոց, պետք է սահմանափակվեն զբոսաշրջիկների վերահսկողության միջոցով:

Մասնակցություն զբոսաշրջությանը նշանակում է անձի կամ մարդկանց խմբի ակտիվ ներգրավվածություն (գիտակցաբար) զբոսաշրջային ծրագրերում կամավոր ներդրում ունենալու համար՝ որոշումների կայացումից, պլանավորումից, իրականացումից, մոնիտորինգից մինչև գնահատում և խնդիրների լուծում՝ լիովին գիտակցելով, որ ծրագիրը կամ զբոսաշրջային գործունեությունը շահավետ են նրանց համար, ովքեր ներգրավված են: Չբոսաշրջության զարգացման մեջ ներգրավված են տարբեր դերակատարներ, ներառյալ մասնավոր հատվածը, կառավարությունը, քաղաքացիական հասարակությունները և հենց

տեղացիները: Տեղական համայնքները համարվում են զբոսաշրջության զարգացման կարևոր ակտիվներ, քանի որ դրանք տեղի են ունենում իրենց տարածքում:

- Տեղական համայնքներ. համայնքի մասնակցությունը թույլ է տալիս կայուն զբոսաշրջության զարգացում զբոսաշրջային գոտում գտնվող համայնքում: Տեղի բնակիչները և տեղական համայնքը պետք է ներգրավված լինեն զբոսաշրջային գործունեության մեջ՝ կայուն զբոսաշրջության հասնելու համար: Տեղական համայնքի մասնակցությունը շատ կարևոր է տեղական սնունդը, տեղական մշակույթը և փառատոնները զբոսաշրջության հավելյալ արտադրանք են, և այն նաև զբոսաշրջիկներին տալիս է իսկական փորձառություններ: Պլանավորման և զարգացման մեջ համայնքի մասնակցության դերը սահմանվում է որպես համագործակցություն, որը հիմնված է տարբեր շահագրգիռ կողմերի միջև համագործակցության վրա, որի միջոցով տեղի բնակչության կարծիքը դիտարկվում և գնահատվում է: Գյուղական զբոսաշրջության համատեքստում համայնքի մասնակցությունը դիտվում է որպես տեղական համայնքների ակտիվ ներգրավում խնդիրների լուծման և գյուղական զբոսաշրջության զարգացման նախաձեռնություններում՝ որոշումների և ռեսուրսների վրա վերահսկելու համար, որոնք ազդում են նրանց կյանքի որակի կամ այլոց կյանքի վրա: Հետևաբար, համայնքի մասնակցությունը նույնպես կարևոր որոշիչ է զբոսաշրջության պլանավորման և զարգացման գործում:

- Մասնավոր հատված. մասնավոր հատվածի դերը զբոսաշրջության պլանավորման և զարգացման գործում շատ կարևոր է: Մասնավոր կազմակերպությունները կարող են մեծ գումարներ բերել նպատակակետ և կարող են զգալիորեն նպաստել զբոսաշրջության արդյունաբերության և ընդհանուր առմամբ երկրի զարգացմանը: Մասնավոր զբոսաշրջային բիզնեսները կարող են ֆորում տրամադրել զբոսաշրջային ձեռնարկությունների հետ կապված ընդհանուր խնդիրների քննարկման և լուծման համար, ինչպես նաև կարող են ներկայացնել զբոսաշրջության խորհուրդներում և հանձնաժողովներում: Մասնավոր հատվածի մեկ այլ կարևոր դերը զբոսաշրջության պլանավորման և զարգացման մեջ նրա կարողությունն է ժամանակ և գումար ներդնելու այնպիսի ասպեկտներում, ինչպիսիք են մարքեթինգը և ուսուցումը: Սա կարող է օգնել ընդհանուր առմամբ խթանել նպատակակետը, ինչպես նաև կարող է օգնել տեղական տարածքում բարձր որակավորում ունեցող անձնակազմին: Ավելին, զբոսաշրջության մասնավոր ձեռնարկությունները կարող են հանդես գալ որպես տեղական համայնքի տեղական խոսնակ: Սա կարող է տեղացիներին տալ այնպիսի ձայն, որը կարող է ավելի շատ լսելի լինել: Սա կարող է նաև օգնել բիզնեսի և հասարակության միջև կապեր ապահովելուն:

- Կառավարություն. կենտրոնական կառավարության դերը զբոսաշրջության համահունչ, արդյունավետ քաղաքականության մշակման գործում կենսական նշանակություն ունի: Քաղաքականությունը պետք է կենտրոնանա հետևյալի վրա.

ա) զբոսաշրջության մեջ կառավարման տարբեր մակարդակների դերերի և գործառույթների հստակ սահմանում.

բ) զբոսաշրջության ոլորտի և քաղաքացիական հասարակության ներգրավվածությունը քաղաքականության որոշումների կայացման գործընթացում.

գ) տարբեր դերակատարներին (օրինակ՝ զբոսաշրջության ռազմավարությունները, պայմանագրերը, համատեղ կոմիտեները) համախմբելու արդյունավետ ներգրավման մեխանիզմների ընդունում, և հավաստիացում, որ նրանք ունեն համապատասխան գործիքներ և ռեսուրսներ իրականացման և մոնիտորինգի համար:

• Քաղաքականության մշակում ինչպես ազգային, այնպես էլ տեղական մակարդակներում

Զբոսաշրջության քաղաքականությունը և պլանավորումը տեղի են ունենում տարբեր մակարդակներում: Սա կարող է վերևից ներքև մոտեցում ունենալ, օրինակ՝ միջազգային կամ ազգային մարմինների կողմից, կամ ներքևից վեր մոտեցում՝ տեղական մակարդակից:

- ազգային մակարդակներ - Զբոսաշրջության պլանավորման ազգային մակարդակը վերաբերում է՝ ենթակառուցվածքային օբյեկտներ և ֆիզիկական կառուցվածքի պլան, որը ներառում է կարևոր զբոսաշրջային վայրեր, զբոսաշրջության զարգացման ընտրված շրջաններ, միջազգային մուտքի կետեր, հարմարություններ և ծառայություններ: Այն նաև վերաբերում է՝ բնակեցման և այլ անհրաժեշտ զբոսաշրջային հարմարությունների և ծառայությունների քանակին, տեսակներին և որակին. երկրի կարևոր զբոսաշրջային

երթուղիները և դրանց տարածաշրջանային կապերը. զբոսաշրջության կազմակերպչական իրավունքներ, օրենքներ և ներդրումային քաղաքականություն. զբոսաշրջության շուկայավարման ռազմավարություններ և խթանում; կրթական և վերապատրաստման ծրագրեր և բնապահպանական, տնտեսական և սոցիալ-մշակութային վերլուծություններ:

- տեղական ինքնակառավարման մակարդակ - տեղական իշխանությունները պետք է.

- հանդես գան որպես հանրային զբոսաշրջության մի շարք ենթակառուցվածքների, ներառյալ բացօթյա զբոսաշրջության ենթակառուցվածքների և քաղաքային և գյուղական ժառանգության հիմնական մշակողը.

- Գործեն որպես կապող օղակ պետական զբոսաշրջային գործակալությունների և համայնքների միջև՝ աջակցելով համայնքի ջանքերին՝ կապված ազգային զբոսաշրջության հիմնական նախաձեռնությունների հետ.

- Աջակցեն համայնքի ջանքերին նպատակակետի զարգացման գործում,

- Չբոսաշրջության ձեռնարկությունների համար մրցակցային միջավայրի ապահովում՝ շարունակական ուշադրության կենտրոնում պահելով այցելուների կողմից հաճախ օգտագործվող հանրային ենթակառուցվածքների բարձր որակը;

- Նպաստել ազգային զբոսաշրջության ոլորտում կարողությունների զարգացմանը՝ համակարգելով գիտելիքների փոխանակումը ստեղծված և զարգացող զբոսաշրջային ուղղությունների միջև և տրամադրել խորհրդատվություն և աջակցություն Տեղական ձեռնարկությունների գրասենյակների միջոցով:

• Կառավարման կառույցների և գործընթացների ամրապնդում

Կառավարումը կարող է սահմանվել որպես «կարգավորման բարդ համակարգ, որը ներառում է տարբեր դերակատարների, ինստիտուտների, շրջակա միջավայրի և տարածքային տարբեր մակարդակներում բոլոր տեսակի սոցիալ-ինստիտուցիոնալ պայմանավորվածությունների փոխազդեցությունը: Այն ներառում է նաև ոչ պետական դերակատարներ, ներառյալ բիզնեսը, համայնքը և քաղաքացիական հասարակությունը:

Չբոսաշրջության մեջ «օգուտների բաշխման» հասկացությունը վերաբերում է այն գաղափարին, որ զբոսաշրջությունից բխող օգուտները պետք է բաշխվեն շահագրգիռ կողմերի լայն շրջանակի միջև: Կառավարման գործընթացներում ներգրավված շահագրգիռ կողմերի միջև սիներգետիկ փոխազդեցությունների զարգացումը պարտադիր պայման է պահպանվող տարածքներում զբոսաշրջությունից օգուտների արդյունավետ բաշխման համար:

• Ռազմավարությունների և պլանների պատրաստում կամ կատարելագործում տարբեր մակարդակներում՝ ինչպես աշխարհագրական, այնպես էլ թեմատիկ

Թեմատիկ ռազմավարություն - Բազմաթիվ ուղղություններ օգտագործում են թեմատիկ զբոսաշրջությունը նոր զբոսաշրջային արտադրանք մշակելու համար՝ կենտրոնանալով սպառողների տարբեր հատվածների վրա՝ այցելուների փորձը ընդլայնելու նպատակով: Դրանցից մի քանիսը պատկանում են արդեն իսկ լավ զարգացած զբոսաշրջային ուղղություններին, իսկ մյուսների համար թեմատիկ երթուղիների զարգացումը հանդիսանում է զբոսաշրջության զարգացման գերակշռող, երբեմն նույնիսկ միակ ճանապարհը: Սա սովորաբար վերաբերում է զարգացող ուղղություններին, որոնք ունեն տարբեր զբոսաշրջային ռեսուրսներ, ինչպես նաև բազմաթիվ սահմանափակումներ, ինչպիսիք են թերզարգացած տրանսպորտային ենթակառուցվածքը և կոմունալ ծառայությունները, կացարանների բացակայությունը, շուկայավարման սահմանափակ գիտելիքները և հմուտ աշխատողները: Այդ նպատակով անհրաժեշտ է սահմանել ռազմավարություններ, որոնք հնարավորություն կտան արժեւորել զբոսաշրջության հատուկ ձևերը, և դա ներառում է հետևյալ փուլերը.

- Երկրում/տարածաշրջանում թեմատիկ զբոսաշրջության ներկա վիճակի քննադատական վերլուծություն

- Հնարավոր թեմատիկ զբոսաշրջային ապրանքների/ծառայությունների բացահայտում

- Երկրում/տարածաշրջանում զբոսաշրջության թեմատիկ ձևերի զարգացման ռազմավարության սահմանում

- սահմանված ռազմավարությունների իրականացում

• **Քաղաքականությունների, ռազմավարությունների և պլանների իրականացում**

Չբոսաշրջության կայուն զարգացումը և ոլորտի թվային վերափոխումը հիմնական խնդիրներն են, որոնք ծառայած են քաղաքականություն մշակողների առջև: Այս և այլ հարցերի շուրջ քաղաքականություն մշակողները գիտակցում են կառավարության համակարգված արձագանքների և մասնավոր հատվածի հետ սերտ համագործակցության անհրաժեշտությունը: Գործնական մարտահրավերն է՝ ապահովել, որ տեղական զբոսաշրջային ուղղությունների զարգացումները համահունչ լինեն ազգային մակարդակով սահմանված քաղաքականությանը:

Կայուն զբոսաշրջությունը և թվայնացումը կարևոր նշանակություն ունեն զբոսաշրջության հաջող զարգացման համար և առաջնահերթ ոլորտներ են քաղաքականության գործողությունների համար:

Քանի որ զբոսաշրջությունը շարունակում է աճել, տարածաշրջանային զարգացումը խրախուսելու և այցելուներին նվազ զարգացած տարածքներ ցրելու միջոցառումները մեծանում են, որպեսզի թուլացնեն ճնշումները մեծ թվով այցելվող վայրերում և ավելի լայնորեն տարածեն զբոսաշրջության տնտեսական օգուտները: Արտադրանքի զարգացման խթանումը կառավարության համար կարևոր գործառույթ է՝ ամբողջ տարվա ընթացքում նոր տեսակի այցելուների և նույնիսկ բուրժուազի նոր շուկաներ ավելի հավասարաչափ ներգրավելու համար: Չբոսաշրջության ոլորտում նոր և հմուտ աշխատողների խրախուսումը քաղաքականության գործողությունների հետագա ոլորտն է: Ոլորտում աշխատանքի վերաբերյալ պատկերացումները մնում են մարտահրավերներ, և շատ զբոսաշրջային բիզնեսներ պայքարում են թափուր աշխատատեղերը լրացնել լավ որակավորում ունեցող, մոտիվացված մարդկանցով: Բարձրագույն ուսումնական հաստատությունները հաճախ դժվարանում են ներգրավել պոտենցիալ ուսանողներին դեպի զբոսաշրջության հետ կապված դասընթացներ, և հմտությունները կշարունակեն մնալ կենտրոնական խնդիր գալիք տարիներին՝ աշխատուժի կարիքները լուծելու և զբոսաշրջության աշխատուժը թվային տնտեսության համար պատրաստելու տեսանկյունից:

Կառավարությունները կարևոր դեր ունեն ուղղություն և աջակցություն տրամադրելու համար, բայց նաև ավելի ու ավելի է ընդունվում, որ դա պետք է իրականացվի ինտեգրված ձևով, հիմնված առողջ քաղաքականության, արդյունավետ կառավարման և կառույցների վրա, որոնք ներառում են մասնավոր հատվածը և բազմաթիվ գերատեսչություններ ու մարմիններ, բոլոր մակարդակներում, որոնց գործունեությունը կարող է ազդել զբոսաշրջության կատարողականի և ազդեցության վրա:

Շատ երկրներում զբոսաշրջությունը որպես տարածաշրջանային զարգացման շարժիչ ուժ օգտագործելու քաղաքականության մշտական պարտավորություն կա: Չբոսաշրջությունը կարող է հզոր գործակալ լինել դրական փոփոխությունների համար այն համայնքներում, որտեղ տնտեսական այլ ոլորտների զարգացման հնարավորությունները կարող են սահմանափակ լինել: Քաղաքականության նման մոտեցումները կարող են օգնել զբոսաշրջության առավելությունները տարածել մայրաքաղաքներից, պատմական ուղղություններից և առափնյա շրջաններից դեպի ավելի քիչ զարգացած, հաճախ գյուղական շրջաններ:

Չբոսաշրջությունը կարող է կարևոր դեր խաղալ վայրերի գրավչության և բարեկեցության բարելավման գործում՝ ոչ միայն որպես այցելելու, այլև ապրելու, աշխատելու և ներդրումներ կատարելու համար: Ավելի կոնկրետ, զբոսաշրջությունը կարող է օգուտներ տալ քաղաքային և տարածաշրջանային տնտեսություններին, ներառյալ զբաղվածության տարբեր հնարավորություններ, աջակցություն մշակութային իսկության և ակտիվների խթանմանը, փոքր մասշտաբով նորարարական բիզնեսի հնարավորություններին և ենթակառուցվածքների հետ կապված զարգացմանն ու պահպանմանը:

Թվային լուծումների ռազմավարությունները պետք է նաև ընդունվեն կառավարությունների կողմից՝ մշակելու վիճակագրական տվյալների բազաներ և ցուցիչներ՝ ապացույցների բազա ստեղծելու և քաղաքականության և բիզնես որոշումներին աջակցելու համար: Թվային համակարգերը հնարավորություն են տալիս նվազեցնել ծախսերը, առաջարկել ավելի արդյունավետ ծառայություններ կամ մշակել զբոսաշրջության ազդեցությունն ավելի ճշգրիտ բացահայտելու և կառավարելու ուղիներ:

• **Շահագրգիռ կողմերի միջև կապերի և ցանցերի զարգացում**

Չբուսաշրջության կայուն զարգացման առումով տարբեր տեղական, համազգային և գլոբալ շահագրգիռ կողմեր են ներգրավված, ներառյալ կառավարությունները, ոչ կառավարական կազմակերպությունները, զբոսաշրջության արդյունաբերության ոլորտները, հյուրընկալող համայնքները, զբոսաշրջիկները, ակադեմիան և լրատվամիջոցները ձգտում են հասկանալ շահագրգիռ կողմերի աջակցությունը կայուն զբոսաշրջության զարգացմանը և շահագրգիռ կողմերի մասնակցությունը զբոսաշրջության և քաղաքական գործունեությանը:

Չբոսաշրջության շահագրգիռ կողմերը փոխկապակցված են, քանի որ զբոսաշրջությունը ներառում է «գործունեության, բնակության, տրանսպորտի և սննդի լրացուցիչ արտադրանքները, որոնք գոյություն ունեն օժանդակ գործողությունների և ենթակառուցվածքների հետ մեկտեղ՝ կապերի և փոխհարաբերությունների բարդ համակարգ ձևավորելու համար»:

Չբոսաշրջության շահագրգիռ կողմերի միջև ցանցը ներառում է՝ քաղաքականության ցանց, բիզնես ցանց, ցանցի կառավարում, համագործակցային ակադեմիական ցանց, զբոսաշրջային գրավչության ցանց, մարքեթինգային ցանց, զբոսաշրջային ծախսերի ցանց և առաջնորդների ցանց:

Սոցիալական ցանցերը կարևոր նշանակություն ունեն շահագրգիռ կողմերի միջև հաղորդակցությունը բարելավելու և գիտելիքների փոխանցման գործընթացները և դրդապատճառները բացատրելու համար:

Ցանցերի վերաբերյալ մեկ այլ կարևոր հայեցակարգ է «զբոսաշրջային թիկնոցները»: Չբոսաշրջության թիկնոցները սահմանվում են որպես «գործող ցանցեր, որոնք խախտում են տարբեր հասարակություններ և տարածաշրջաններ և կապում են տրանսպորտի, կացարանների և հարմարությունների, զբոսաշրջային ռեսուրսների, շրջակա միջավայրի, տեխնոլոգիաների, մարդկանց և կազմակերպությունների համակարգերը»: Չբոսաշրջության թիկնոցներում ճանաչվում են մի շարք մարդկային և ոչ մարդկային տարրեր, ներառյալ զբոսաշրջիկները, զբոսաշրջության մատակարարները, զբոսաշրջության ոլորտի սարքավորումներն ու տեխնոլոգիաները: Այս տարրերը դիտվում են որպես զբոսաշրջության վայրի զարգացման մեջ մարդկային և ոչ մարդկային դերակատարների տեղորոշման հիմք: Չբոսաշրջության թիկնոցները տարասեռ ցանցեր են, որոնք ճանաչում են պատվերի ձևերը, որոնք կարող են ստեղծել զբոսաշրջության և զբոսաշրջային ուղղությունների տարբեր տարբերակներ՝ կախված ներգրավված դերակատարի տեսակից:

• **Համայնքի կարողությունների զարգացում**

Համայնքների կարողությունների զարգացումը լայնորեն ճանաչվում է որպես զբոսաշրջության զարգացման կարևոր ռազմավարություն: Չբոսաշրջության զարգացման առումով համայնքի զարգացման ներկա կարգավիճակը վերլուծելու համար հաճախ պահանջվում է համայնքների կարողությունների զարգացումը՝ մեր խնդրահարույց խնդիրները արդյունավետորեն լուծելու և համայնքի զարգացումը պլանավորելու նպատակով: Համայնքի կարողությունների զարգացումը անհրաժեշտ բաղադրիչ է համայնքի զարգացման հաջողության համար: Չբոսաշրջության զարգացումը և տեղական համայնքների կարողությունների զարգացումը ձեռք ձեռքի տված պետք է առաջընթաց ունենան: Համայնքային կարողությունների զարգացման ծրագրերն օգնում են թերզարգացած համայնքներին՝ բարելավելու զբոսաշրջության ոլորտում որոշումների կայացման գործընթացներին մասնակցելու իրենց կարողությունները: Նրանք խրախուսում են համայնքի ներգրավվածությունը և ապահովում են այն գործիքները, որոնք թույլ են տալիս դա անել:

Համայնքի կարողությունները մեծապես կազդեն զբոսաշրջության զարգացման կայունության վրա: Համայնքային կարողությունների զարգացման ռազմավարությունը, որն առավել արդյունավետ է համարվում գործընկերային զբոսաշրջության ոլորտում, կարող է իրականացվել փուլերով: Չբոսաշրջության զարգացման գործում կարողությունների զարգացումը կարող է իրականացվել տեղական համայնքի կողմից զբոսաշրջության դերակատարների (համայնքի) և այլ կողմերի հետ համագործակցելով՝ շարունակաբար իրականացվող գործողություններին աջակցելու համար: Սա կարևոր է, որպեսզի համայնքը և գործընկերը ստանան նույն տեսլականն ու առաքելությունը: Տեղական նախաձեռնությունների վրա հիմնված կարողությունների ստեղծման գործում այնուհետև ներգրավվում են այլ կողմեր,

որոնք ավելի որակյալ ռեսուրսներ կստեղծեն զբոսաշրջության կառավարման գործընթացում: Մյուս կողմից, կարողությունների զարգացումը, որն իրականացվում է զբոսաշրջության զարգացման գործընկերների ծրագրերով, որոնք հիմնված չեն տեղական համայնքի առանձնահատկությունների վրա, ավելի հավանական է, որ ավելի քիչ նորարարական զբոսաշրջություն առաջացնի:

Հանրային-մասնավոր երկխոսություն և գործընկերություն

- **Հանրային հատված**

«Հանրային հատված» տերմինն ընդգրկում է հասարակական կազմակերպությունների ողջ շրջանակը, սկսած ազգային կառավարության նախարարություններից ու գերատեսչություններից մինչև կառավարական բիզնես ձեռնարկությունները և կառավարության զբոսաշրջության գերատեսչությունները: Ծիշտ այնպես, ինչպես զբոսաշրջությունը ճանաչվել է շատ կառավարությունների համար տնտեսապես և քաղաքականապես կարևոր, հանրային հատվածի (կառավարության) ներգրավվածությունը շատ կարևոր է զբոսաշրջության արդյունաբերության կայուն աճի և զարգացման համար (Elliott 1997): Հանրային հատվածը զբոսաշրջության ոլորտի հիմնական բաղադրիչն է: Շատ զբոսաշրջային ապրանքներ հիմնված են հանրային արժեքների վրա, ինչպիսիք են բնական և մշակութային միջավայրերը: Հանրային հատվածի առանցքային դերը հիմնական ենթակառուցվածքների, հիմնական ծառայությունների, նպատակակետի կառավարման և շուկայավարման, նորարարության, վերապատրաստման և կրթության ապահովումն է (Elliott 1997): Սրանք կարևոր բաղադրիչներ են կայուն և շահավետ ճանապարհորդության և զբոսաշրջության արդյունաբերությունն ապահովելու համար: Կառավարությունները տրամադրում են քաղաքականության և պլանավորման շրջանակ շրջակա միջավայրի պաշտպանության և ժառանգության կառավարման համար և սահմանում ռազմավարություններ՝ խրախուսելու մասնավոր հատվածին՝ լրջորեն մոտենալ կայունության խնդրին (Swarbrooke 1998):

- **Մասնավոր հատված**

Մասնավոր ձեռնարկություններն ապահովում են հիմնական զբոսաշրջային արտադրանքները, հարմարությունները և հիմնական ծառայությունները, ինչպիսիք են՝ կացարան, տրանսպորտ, ռեստորաններ, մանրածախ առևտուր, տարբեր տեսարժան վայրեր և նույնիսկ փորձառություններ: Այս հատվածը տատանվում է խոշոր ուղղահայաց և հորիզոնական ինտեգրված գործալ կորպորացիաներից, ինչպիսիք են տուրիստական ընկերությունները, ավիաընկերությունները և հյուրանոցային ցանցերը, մինչև փոքր, հեռավոր տեղական ընտանեկան բիզնեսները, ինչպիսիք են արհեստագործական խանութներն ու կացարանները:

Հետևաբար մասնավոր հատվածը էական դեր է խաղում զբոսաշրջության զարգացման և կառավարման մեջ և պետք է հավասարապես ներգրավված լինի ազգային, տարածաշրջանային և կառավարության հետ մեկտեղ զբոսաշրջության կառավարման և կայուն զարգացման գործում:

- **Պետություն-մասնավոր համագործակցություն (ՊՄԳ)**

Պետական և մասնավոր գործընկերությունները (ՊՄԳ) հիմնականում համագործակցություններ են պետական հատվածի կազմակերպությունների և մասնավոր հատվածի ներդրողների և բիզնեսի միջև՝ նախագծելու, պլանավորելու, ֆինանսավորելու, կառուցելու, տրամադրելու և/կամ շահագործելու ենթակառուցվածքները, օբյեկտները կամ հարակից ծառայությունները, որոնք հիմնված են յուրաքանչյուր գործընկերոջ հաջողված փորձի վրա՝ բավարարելու հստակորեն սահմանված կարիքները և ապահովելու զուտ օգուտ (կամ փողի արժեք) հանրությանը՝ ռեսուրսների, ռիսկերի և պարզևների համապատասխան բաշխման միջոցով: Այն կներառի ծախսերի և ռիսկերի տարանջատում, որոնք բնորոշ են ծրագրի իրականացմանը և դրանք բաշխելով գործընկերոջը, որը լավագույնս կարող է կլանել և մեղմել դրանք: ՊՄԳ-ի միջոցով պետական հատվածը կկենտրոնանա ծառայությունների ձեռքբերման վրա ամենաարդյունավետ հիմունքներով: ՊՄԳ-ի շրջանակներում մասնավոր հատվածը կարող է ավելի երկար պայմանագրային ժամկետում սպասարկման ավելի լայն տեսականի տրամադրել:

Գործընկերություններն իրականում ձևավորվում են տարբեր պատճառներով: Գործընկերությունները կարող են ձևավորվել նոր ապրանքներ կամ ծառայություններ ստեղծելու, արդյունավետության կամ մասշտաբի ավելի բարձր մակարդակների հասնելու, նախկինում անհասանելի շուկաներ բացելու կամ պարզապես ռեսուրսների՝ ֆինանսական և/կամ մարդկային ռեսուրսների միավորման համար: Այնուամենայնիվ, ցանկացած հաջող գործընկերության բանալին գիտակցումն է, որ գործընկերությունը գործարար հարաբերություն է, որտեղ գործընկերները կիսում են ռիսկերը, պարգևները և պատասխանատվությունը նախաձեռնության հաջողության կամ ձախողման համար:

• **ՊՄԳ-ի կարևորությունը**

- **Հանրային հատվածի համար.** ՊՄԳ-ն թույլ է տալիս հանրային սեկտորին ստանալ ավելի լավ արժեք հանրային ծառայությունների առաքման ժամանակ: Մասնավոր հատվածի հետ ավելի սերտ համագործակցության միջոցով արդյունավետության ձեռքբերումները կարելի է քաղել, մասնավորապես հետևյալ աղբյուրներից.

Ա. Մասնավոր հատվածի նորարարություն.
Բ. ողջ կենսացիկլի օպտիմալ ծախսեր՝ նույն մասնավոր ընկերությանը (կամ կոնսորցիումին) նախագծման, կառուցման, պահպանման և շահագործման առաջնությունից միջոցով:

Գ. Ակտիվների ավելի լավ օգտագործում՝ կառավարության ակտիվները կիսելով երրորդ կողմի օգտվողների հետ:

Դ. Պետական և մասնավոր հատվածի միջև պարտականությունների օպտիմալ բաշխում:
- **Մասնավոր հատվածի համար.** ՊՄԳ-ն ավելի շատ բիզնես հնարավորություններ է առաջարկում մասնավոր հատվածին: Մասնավորը կմատուցի ծառայությունների ամբողջական փաթեթ (օրինակ՝ նախագծում, շինարարություն, շահագործում և սպասարկում), որոնք ավանդաբար իրականացվել են պետական կառույցների կողմից կամ մի քանի մասնավոր ընկերությունների կողմից:

-**Հասարակության անդամների համար.** ՊՄԳ-ն միավորում է կառավարության և մասնավոր հատվածի փորձը՝ արդյունավետ կերպով բավարարելու հանրության կարիքները: Համապատասխան կառուցվածքի դեպքում ՊՄԳ-ն կտրամադրի հանրային ծառայություններ, որոնք կարող են ավելի լավ բավարարել հանրության կարիքները՝ չվնասելով հանրային քաղաքականության նպատակներն ու կարիքները:

Ինչ էլ որ լինի զբոսաշրջության նպատակը՝ տնտեսական զարգացում, աղքատության կրճատում, պահպանվող տարածքների կառավարում, պահպանում, մշակութային զարգացում կամ սոցիալական արդարություն, ճանապարհորդության և զբոսաշրջության արդյունավետությունը գիտակցում է համագործակցության և գործընկերության ուժը:

Զբոսաշրջության ոլորտը ներկայացնում է գործընկերության ցանկացած հնարավորություն: Այն բնութագրվում է փոքր և միջին ձեռնարկությունների աճող շարքով, որոնք ունեն ձեռներեցություն և նոր հնարավորություններից օգտվելու ճկունություն: Համաշխարհային մասշտաբով պետական հատվածը մասնավոր հատվածի հետ համագործակցելու նոր ուղիներ է փնտրում՝ զբոսաշրջության ռազմավարական զարգացման և շուկայահանման և աճի նպատակով մատչելի ակտիվները օգտագործելու համար:

Այն ոլորտները, որտեղ գործընկերությունը կարող է ստեղծել հնարավորություններ, ամփոփված են ստորև.

1. Տեխնոլոգիա
2. Գործողություններ
3. Փաստաբանություն
4. Արտադրանքի մշակում
5. Մարդկային ռեսուրսներ
6. Հետազոտություն
7. Մարքեթինգ
8. Ֆինանսավորում

- Համայնք-մասնավոր հատված համագործակցություն

Ամենակարևորը տեղական համայնքի և զբոսաշրջության ոլորտի միջև համագործակցությունն է, որը հնարավորություն է ընձեռում համայնքին՝ ներգրավվել և մասնակցել զբոսաշրջությանը:

Մարքեթինգը թանկ է, և համայնքների մեծամասնությունը ի վիճակի չէ իրեն թույլ տալ մամուլի շրջագայություններ, ներկա գտնվել առևտրի տոնավաճառներին կամ կատալոգ հրատարակել, և նրանք չունեն ինքնուրույն ծախսատար շուկայավարման արշավ իրականացնելու հմտություններ: Հետևաբար, համայնքներին խստորեն խրախուսվում է աշխատել տեղական զբոսաշրջային ընկերությունների հետ, որոնք կարող են տրամադրել ոչ միայն ներդրումներ, այլ նաև հմտություններ, ինչպիսիք են օտար լեզուները և մասնագիտացված գիտելիքները: Նրանք կարող են կապեր հաստատել համայնքների և զբոսաշրջության ազգային և միջազգային շուկայի միջև:

Մասնավոր հատվածը և համայնքը հենց սկզբից պետք է կառուցեն այնպիսի կառույցներ, որոնք համայնքին հնարավորություն կտան օգուտ քաղել և որոշումներ կայացնել իր տարածքում զբոսաշրջության մակարդակի և բնույթի վերաբերյալ: Երկու կողմերի համար էլ պետք է հնարավոր լինի ճշգրտումներ կատարել գործարար գործընկերության ցանկացած կետում:

Համայնքի կողմից առևտրային իրողությունների ըմբռնումը և երկու կողմերի թափանցիկությունը վստահելի գործընկերության կարևոր նախապայմաններ են: Սպասելիքները նույնպես պետք է իրատեսական լինեն: Օրինակ, որոշ համատեղ ձեռնարկատիրական բանակցություններում եկամուտների, ծախսերի և շահույթի մասին անհասկանալիությունը պատճառ է դարձել, որ որոշ համայնքներ և հասարակական կազմակերպություններ ակնկալեն վաստակած գումարի 50 տոկոսը: Բայց նույնիսկ կայացած ձեռնարկության համար գործառնական ծախսերը, ամենայն հավանականությամբ, կկազմեն հասույթի մոտ 70%-ը (կամ ավելի), իսկ շահույթը կարող է լինել մոտ 30%: Այսպիսով, այս դեպքում շահույթի 50%-ի մասնաբաժինը կկազմի եկամտի մոտ 15%-ը: Այս խնդրից խուսափելու համար յուրաքանչյուր գործընկերոջ համար պետք է պարզ լինի, թե որոնք են համապատասխան ծախսերը և իրականում ինչ շահույթ է մնում կիսել:

Կոնֆլիկտներից խուսափելու համար խորհուրդ է տրվում ստեղծել կոմիտե՝ ներգրավելով տեղացիներին, մասնավոր օպերատորներին, պետական գործակալություններին և ՀԿ-ներին՝ ապահովելու համաձայնագրերի ըմբռնումն ու անխափան գործունեությունը, ինչպես նաև օժանդակելու տեղական հաղորդակցությանը:

Կան տարբեր ձևեր, որոնցով համայնքը կարող է առնչվել մասնավոր ձեռնարկությունների հետ: Համայնքի ներգրավվածության և օգուտների աստիճանը կարող է զարգանալ ժամանակի ընթացքում:

Շատ դեպքերում, զբոսաշրջության մարմինները և արդյունաբերության մարմինները կկարողանան ուղղակիորեն աջակցել մարքեթինգին՝ ներառելով Համայնքի վրա հիմնված զբոսաշրջության նախաձեռնությունը տուրիստական տեղեկատվական գրքուկների և այլ գովազդային նյութերի մեջ: Չբոսաշրջության իշխանությունների և/կամ առևտրային օպերատորների հետ աշխատանքը կարող է օգնել մարքեթինգին: Գործընկերների և խթանողների հետ կանոնավոր կապ պահպանելը կարևոր է, որպեսզի փաթեթների և գների մասին տեղեկատվությունը արդիական լինի: